

Vekâlet Savaşlarının Teorik Çerçevesi ve Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi

Levent DEMİR¹

Öz

Vekâlet savaşları, doğrudan askerî müdahalede bulunmaksızın, devletler veya devlet dışı silahlı gruplar arasında, genellikle bölgesel veya küresel güç mücadelelerinin bir sonucu olarak meydana gelen silahlı çatışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makalede, vekâlet savaşlarının teorik çerçevesi ele alınarak; tanımı, tanımlanma zorluğu, temel unsurları ve sahip olduğu avantaj ve dezavantajları değerlendirilmektedir. Ayrıca, vekâlet savaşlarının uluslararası hukuk açısından genel bir değerlendirmesi yapılmakta; vekâlet savaşları uluslararası sorumluluk hukuku ve Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın temel amaç ve ilkeleri bağlamında ele alınmakta, bunun yanı sıra Uluslararası Adalet Divanı önünde incelenmiş uluslararası mahkeme kararlarından yola çıkarak genel bir inceleme ortaya konmaktadır. İncelenen Soykırım Davası ve Nikaragua Davası, devletlerin sorumluluğu ve uluslararası hukuk ihlallerini somut örneklerle ortaya koymaları nedeniyle seçilmiştir. Bir araştırma makalesi olan bu çalışmada durum çalışması yöntemi kullanılmış, alan yazından toplanan veriler doküman analizi yöntemi ile ele alınmıştır. Bu çalışmada, vekâlet savaşlarının devletler için ciddi avantajlar sağladığı, ancak bazı dezavantajları da beraberinde getirdiği görülmüştür. Uluslararası hukuk açısından ise, vekâlet savaşlarına ilişkin net bir tavrın bulunmadığı görülmektedir. Bu belirsizlik, devletlerin bu tür çatışmalara katılımında hukuki sorumluluklarının belirlenmesini zorlaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vekâlet Savaşları, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Adalet Divanı, Uluslararası Hukuk

Jel Kodu: Y6, Z00

The Theoretical Framework of Proxy Wars and Their Evaluation in Terms of International Law

Abstract

Proxy wars are armed conflicts that arise between states or non-state armed groups, often as a result of regional or global power struggles, without direct military intervention. This article examines the theoretical framework of proxy wars, assessing their definition, the challenges in defining them, their essential elements, and the advantages and disadvantages they present. Furthermore, a general evaluation of proxy wars from the perspective of international law is provided; proxy wars are analyzed in the context of international responsibility law and the fundamental purposes and principles of the United Nations Charter, while also offering a general examination based on international court decisions, particularly those of the International Court of Justice. The Genocide Case and the Nicaragua Case were chosen for analysis because they illustrate the responsibility of states and violations of international law through concrete examples. In this research paper, a case study method is employed, and data collected from the literature is analyzed using document analysis. The study reveals that proxy wars provide significant advantages for states but also come with certain disadvantages. From the international law perspective, it is observed that there is no clear stance on proxy wars, and this ambiguity complicates the determination of legal responsibilities for states participating in such conflicts.

Keywords: Proxy Wars, United Nations, International Court of Justice, International Law

Jel Codes: Y6, Z00

¹ Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Öğr. Gör., Abdullah Gül Üniversitesi, Rektörlük, Kayseri, Türkiye. E-posta: levent.demir@outlook.com.tr Orcid no: 0000-0002-6989-3332

Extended Abstract

Introduction

Proxy warfare is a significant concept in international relations but remains ambiguously defined, complicating its discussion within international law. The concept involves a benefactor supporting a proxy group or state to achieve certain objectives indirectly, rather than engaging directly in military conflict. This method has become prominent due to several factors: the high costs associated with modern wars, the threat posed by nuclear weapons (balance of terror), and the evolving nature of international law (restrictions on the use of force) and negative public opinion about direct military intervention. Modern proxy wars are often used to avoid the costs of direct military conflicts and the risks associated with nuclear war. As the number of nuclear-armed states is limited and non-proliferation treaties aim to prevent the spread of nuclear weapons, conventional powers prefer proxy wars to avoid the economic and political costs of direct military intervention. Proxy wars offer a way for states to engage in conflict while minimizing their own losses and risks. Proxy actors are often less costly compared to maintaining national armies, and their use is usually not as publicly controversial as the use of a national army and does not lead to the same bureaucratic/legal difficulties.

The increased destructiveness of advanced military technologies and the resulting loss of life have amplified anti-war sentiments, pushing states to seek less direct methods of involvement in conflicts. The traditional military occupation model has become outdated and dangerous, leading states to intervene through proxy groups to achieve their goals indirectly. Moreover, the UN Charter's prohibition on the use of force (Article 2/4) limits direct military action, making proxy wars more attractive for benefactors. Although proxy warfare is widely discussed, it lacks a precise and clear definition. Generally, proxy warfare involves a benefactor that is militarily and economically stronger than the proxy. The support provided by the benefactor is crucial for the proxy's existence and actions. The relationship between the benefactor and the proxy is often temporary, utilitarian, and unpredictable rather than a formal alliance. This ambiguous nature makes it challenging to pin down a clear definition and legal framework for proxy wars.

Method

This research article employs the case study method to explore the impacts of proxy wars on states and to analyze the position of international law on the subject. The study is based on data gathered through literature review and document analysis, which was utilized to identify both the advantages and disadvantages of proxy wars. Additionally, document analysis was employed to evaluate the current legal framework, including gaps and ambiguities in international legal norms. By adopting this methodology, the study seeks to provide a comprehensive understanding of the role and legal foundations of proxy wars in international relations while critically assessing the clarity and limitations of international law in addressing this complex issue.

Result and Discussion

In international relations, proxy wars, which have long historical precedents, are now seen as useful tools for sovereign states. Supporting proxy groups offers several key advantages. These include the enhanced physical and political flexibility of proxy groups due to their local nature, which improves their chances of success on the battlefield; the legal obstacles faced by states in deploying their own national armies; public sensitivity to casualties among national forces; and the unofficial, easily deniable nature of relationships with proxies. However, a major drawback is the ever-present risk that proxy wars could escalate into larger regional or global conflicts.

In addition to the challenges in defining proxy wars, certain core elements are essential to their nature. Specifically, proxy wars involve asymmetric power dynamics and a deliberate avoidance of direct intervention.

The indirect status of proxy wars in international law is seen as a significant advantage for benefactors. International law often overlooks proxy wars, partly because norms related to lower-intensity conflicts are still underdeveloped. This oversight is partly due to international law's focus on major inter-state conflicts, which makes proxy wars a more appealing option. The study highlights that attributing the actions of proxy groups to the supporting sovereign state is infrequent and inconsistent. Consequently, states are often seen as mere supporters rather than direct perpetrators of the proxy's actions. The International Court of Justice (ICJ) has set a high standard for state responsibility with its "effective control" standard, as seen in the Nicaragua and Genocide cases. This stringent criterion makes it unlikely for states to be held accountable, given their ability to deny involvement. Although the "general control" standard used by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia in the Tadic case was seen as more practical and realistic, it was rejected by the ICJ in the Genocide case, causing considerable confusion.

Proxy wars pose a threat to international peace and security and violate core international law principles like sovereignty and the prohibition of force (jus cogens norms). However, the absence of specific regulations addressing proxy wars in international law makes these lower-intensity conflicts more attractive. This tendency to overlook proxy wars may stem from international law's primary focus on preventing large-scale inter-state and nuclear wars, leading to a general avoidance of the issue.

GİRİŞ

Vekâlet savaşları uluslararası ilişkiler literatüründe sıklıkla kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna rağmen, kavramın muğlak bir yapıya sahip olması net ve genel bir tanımının yapılmasını ciddi oranda zorlaştırmaktadır. Yine de alanyazın incelendiğinde vekâlet savaşlarının birtakım net bileşenlerinin ya da başka bir deyişle olmazsa olmazlarının var olduğu anlaşılmaktadır.

Uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukukun temel özneleri olan devletlerin vekâlet savaşlarını yaygın bir şekilde kullanmasının en önemli nedenlerinden biri kavramın hukuki ve siyasi açıdan muğlak olmasıdır. Sahip olduğu bu muğlaklık sebebi ile vekâlet savaşları egemen devletler için ciddi birtakım avantajlar sağlamaktadır. Bu çalışmada vekâlet savaşlarının kullanılma nedenleri ile beraber, avantaj ve dezavantajları birinci bölümde ele alınacaktır. Bu bölümde şu sorulara cevap aranacaktır:

- Vekâlet savaşları nedir?
- Vekâlet savaşlarının yaygın olarak kullanılmasına imkân sağlayan temel nedenler nelerdir?
- Vekâlet savaşlarının temel unsurları nelerdir?
- Vekâlet savaşlarının kullanılmasının dezavantajları nelerdir?

Çalışmanın ikinci bölümü ise, vekâlet savaşlarının uluslararası hukuk perspektifinden değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Son dönemde, özellikle İngilizce literatür başta olmak üzere, Türkçe literatür de dahil vekâlet savaşları üzerine yapılan çalışmaların sayısında kayda değer bir artış gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, bu çalışmaların büyük bir kısmı vekâlet savaşlarının kavramsal ve teorik boyutlarına odaklanmakta olup, uluslararası hukuk açısından kapsamlı bir değerlendirme yapılmamış olması, literatürde önemli bir boşluk olarak dikkat çekmektedir. Bu eksikliği bir nebze giderebilmek adına çalışmanın ikinci bölümünde aşağıda sıralanan sorulara cevap aranacaktır:

- Uluslararası sorumluluk hukuku bağlamında egemen devletlere karşı vekâlet savaşlarına girişilmesi herhangi bir hak ihlali doğurur mu?
- Birleşmiş Milletler sisteminin temel amaç ve ilkeleri açısından vekâlet savaşları ne ifade etmektedir?
- Uluslararası Adalet Divanı'nın vekil aktörlere (silahlı çatışma içerisinde bulunan) sağlanan destek konusundaki tavrı nedir? Bu konuda uluslararası hukukun net bir tutumu var mıdır?

İşbu çalışma bir araştırma makalesi olup, sosyal bilimler alanında oldukça sık bir şekilde kullanılan bir nitel araştırma yöntemi olan durum çalışması yönetimi kullanılarak ortaya konmuştur. Durum çalışması; araştırmacının bir durum ya da durumlar hakkında çoklu bilgi kaynakları aracılığıyla detaylı bilgi topladığı ve bir durum betimlemesinin ortaya konduğu bir nitel araştırma yaklaşımı olması sebebiyle seçilmiştir (Creswell, 2013:97). Durum çalışması yöntemi, derinlemesine veri toplayarak incelenen konunun bağlamını kapsamlı bir şekilde anlamayı sağlamakta ve teorik çerçevelerle somut örnekleri ilişkilendirerek daha geçerli sonuçlar elde edilmesine olanak tanımaktadır. Alan yazından toplanan veriler doküman analizi metodu ile ele alınmış ve analiz edilmiştir.

Bu çalışmada, vekâlet savaşlarının egemen devletler için belirli avantajlar sunduğu ancak aynı zamanda bazı önemli dezavantajlar barındırdığı tespit edilmiştir. Vekâlet savaşlarının hukuki ve siyasi açıdan muğlak bir yapıya sahip olmasına rağmen, bu savaşların temel bazı unsurlarının varlığının zorunlu olduğu görülmüştür. Son olarak, uluslararası hukukun

vekâlet savaşları konusundaki tutumunun net olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

1. VEKÂLET SAVAŞLARI²

Vekil, tanım olarak “Bir kimsenin, işini görmesi, onun adına davranması ya da söz alması için yerine bıraktığı ya da yetki verdiği kimse” olarak tanımlanmıştır. Vekâlet ise “Bir kimsenin kendisini temsil etmesi ya da işlerini gördürmesi için başkasına vermiş olduğu yetki” olarak tanımlanmaktadır (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 2000:12133). Bu tanımlar, genellikle gerçek kişiler arası ilişkilerde kullanılan kavramlar olmakla birlikte, uluslararası ilişkiler literatüründe “vekil” ve “vekâlet etme” terimleri benzer anlamlara sahip olup, devlet merkezli bir anlam taşımaktadır. Soğuk Savaş dönemi, süper güçlerin (ABD ve SSCB) üçüncü ülkelerde yürüttüğü mücadeleler vekâlet savaşlarının öne çıkmasına imkân sağlamıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından, asil (silahlı çatışmaya doğrudan müdahil olmayan)-vekil (silahlı çatışma içerisinde bulunan) ilişkisi yalnızca süper güçlerle sınırlı kalmayıp, bölgesel aktörler ve devlet dışı silahlı gruplar tarafından da yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler, “vekâlet savaşları”nın uluslararası ilişkilerde önemli bir fenomen haline gelmesine yol açmıştır.

Bu bağlamda, Rauta (2020:6-11), vekâlet savaşları üzerine yapılan çalışmaları üç ayrı gelenek halinde sınıflandırmıştır. Bu üç gelenek içerisinde bulunan kurucular (founders), özellikle Soğuk Savaş döneminde geniş bir literatür ortaya koymuşlardır. Angola ve Afganistan gibi vakaları derinlemesine ele almaları literatüre ciddi katkılar sağlamış olmasına rağmen, çalışmalar Soğuk Savaş’ın etkisinde kalmış ve genellikle daha indirgemeci bir yaklaşımın benimsenmesine neden olmuştur (Rauta, 2020:6-7). Sonraki jenerasyon olan yapıcılar (framers) ise vekâlet savaşlarının niçin ve nasıl yürütüldüğü sorularına odaklanmış, vekâlet savaşlarını yeni konu alanları (siber savaş gibi) ile ilişkilendirerek önemli bir adım atmışlardır (Rauta, 2020:8). Son jenerasyon olan reformcular (reformers) ise vekâlet savaşlarının kavramsal, teorik ve ampirik modellerini geliştirmişlerdir. Reformcular, vekâlet savaşlarını farklı güvenlik meseleleri, ahlaki ve etik tartışmalar gibi bağlamlarda ele alarak tartışmaların zenginleşmesine olanak sağlamışlardır (Rauta, 2020:8-9).

1.1. Vekâlet Savaşları ve Soğuk Savaş Dönemi Kullanımı

Vekâlet savaşları, bir çatışmanın doğrudan tarafı olmayan üçüncü aktörlerin, çatışmaya dolaylı yollarla müdahil olmaları olarak tanımlanabilir. Bu tür bir müdahale, ilgili üçüncü aktörlerin stratejik çıkarlarını maksimize etmeyi ve olası riskleri minimize etmeyi amaçlayan bir stratejiyi yansıtmaktadır. Diğer bir ifadeyle vekâlet savaşının en temel gayesi, stratejik hedefleri doğrudan müdahale gerçekleştirmeksizin elde etmek ve savaşın (doğrudan müdahale gerektiren) yaratmış olduğu tüm olumsuzlukları asgari düzeye indirmektir (Mumford, 2013a:40). Daha devlet merkezli bir tanımla, A devleti, düşmanı olan B devletine karşı, C devletinin halkını silahlanmaya teşvik etmektedir. Bu bağlamda, A devleti, B devletine doğrudan savaş açmak yerine, başka bir devleti veya isyancı bir grubu siyasi, askeri ve/veya ekonomik açıdan desteklemektedir (Loveman, 2002:30). Bu noktada, doğrudan müdahalenin cazip görünmemesinin bazı nedenleri bulunmaktadır. Bunlar;

- Doğrudan müdahalenin tansiyonu/gerginliği tırmandırma riski taşıması ve bu durumun, kendi askeri birliklerini kullanmayı gerektirecek olması (Hughes, 2014:527),

² Çalışmanın ilk bölümünde ele alınan vekâlet savaşlarının teorik çerçevesi, yazarın Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırladığı “Arap Baharı Sonrası İran Dış Politikasında Vekâlet Savaşları: Irak, Suriye ve Yemen” adlı yüksek lisans tezinin ilgili bölümünün geliştirilmesiyle oluşturulmuştur (Demir, 2020:39-45).

- İç kamuoyundan beklenen desteğin alınmaması ve bu durumda doğrudan müdahalenin sürdürülebilir olmama ihtimali,
- Doğrudan müdahaleye beklenen uluslararası desteğin verilmemesi halinde, müdahalenin fayda/maliyet ilişkisini olumsuz etkileme olasılığı,
- En nihayetinde, doğrudan müdahale konusunda yeterli imkân ve kapasitenin bulunmamasıdır (Groh, 2019:26).

Son yıllarda vekâlet savaşlarının gündemdeki yerinin artmasına ve vekil aktörlerin ön plana çıkmasına rağmen, bu tür savaşların uygulanması yeni bir olgu değildir (Brown, 2016:244). Geçmişte geniş bir uygulama alanına sahip olduğu görülen vekâlet savaşlarına; Otuz Yıl Savaşları³ (1618-1648) ve Amerikan İç Savaşı⁴ (1861-1865) gibi silahlı çatışmalar örnek gösterilebilir (Mumford, 2013b:11). Bir başka örnek olan İspanya İç Savaşı (1936-1939) ise vekiller aracılığıyla yürütülen bir dünya savaşı olarak adlandırılmıştır.⁵ Ancak, SSCB ve Alman kuvvetlerinin zaman zaman doğrudan askeri müdahale ederek savaşa dahil olmaları, bu mücadelenin vekalet savaşları tanımının ötesine geçmesine neden olmuştur (Mumford, 2013b:27). Vekâlet savaşının tanımlanması hususunda, Siyaset Bilimci Karl Deutsch önemli bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Soğuk Savaş dönemi çerçevesinde, devlet merkezli bir tanım benimseyen K. Deutsch’a göre, vekâlet savaşı, iki yabancı gücün çatışmasının üçüncü bir ülkenin topraklarında yaşanması durumudur. Bu çatışma, dış güçlerin müdahalesiyle gerçekleşse de üçüncü ülke içinde meydana gelen bir iç sorun gibi görünmektedir. Bu bağlamda, vekâlet savaşı, üçüncü ülkenin insan gücü ve kaynaklarının kullanılması suretiyle, bu iki yabancı güç tarafından amaç ve çıkarların elde edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Akt, Stone, 2010:22).

Modern dönemdeki teknolojik ilerlemelerin, savaşlardaki yıkımı önemli ölçüde artırması ve savaşın maliyetinin tüm taraflar için büyük ölçüde yükselmesi, 1945 sonrası uluslararası ilişkilerde devletleri savaşları daha az maliyetli yöntemlerle (vekâlet savaşı gibi) yürütmeye teşvik etmiştir. Bu durum, devletlerin vekâlet savaşları gibi dolaylı veya daha sınırlı çatışma yöntemlerini tercih etmelerine yol açmıştır. 1945 itibarıyla, nükleer teknolojinin savaşlarda kullanımı, nükleer dehşet dengesi⁶ olarak bilinen durumun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu dengenin etkisiyle, nükleer silah sahibi devletler, doğrudan askeri çatışmalardan kaçınma eğiliminde olmuşlar bu durum, vekâlet savaşlarının, nükleer silahların doğrudan kullanılmasının yaratabileceği yüksek risklerin aksine, daha düşük riskler barındırması sebebi ile daha çok tercih edilen bir savaş yöntemi olarak kabul edilmesine sebep olmuştur (Kurt, 2019:309-310; Solmaz, 2023:151). Bu bağlamda, süper güçler (ABD ve SSCB), doğrudan ulusal askeri kuvvetlerini kullanmaksızın, bölgesel ve küresel çıkarlarını bir vekil aktörü destekleyerek sürdürebilme imkânı elde etmişlerdir (Bar-Siman-Tov, 1984:263). Bu süre zarfında, ABD ve SSCB’nin çoğunlukla ideolojik gerekçelerle Üçüncü Dünya ülkelerinde vekâlet savaşları yürüttükleri gözlemlenmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca, doğrudan çatışmaların toplu yıkım riski yaratması nedeniyle, iki süper güç olan ABD ve SSCB, bu risklerden kaçınmak amacıyla vekâlet savaşlarını bir mücadele aracı olarak kullanmışlardır. Böylece, her iki güç de doğrudan askeri çatışmalara girmeden, etki alanlarında çıkarlarını savunmayı sürdürmüşlerdir (De Soysa, 2017:5-6).

³ Savaşın başında Fransa (asil), Kardinal Richelieu liderliğinde, Habsburglara karşı Protestanları (vekil) desteklemiştir (Rauta, 2021:11).

⁴ Fransa (Asil), Kuzey Amerikan Kolonileri’ni (vekil) Büyük Britanya’ya karşı desteklemiştir (Rauta, 2021:11).

⁵ İspanyol İç Savaşı’nın bu şekilde adlandırılmasının nedeni, büyük uluslararası güçlerin doğrudan savaşa katılmasalar da farklı tarafları destekleyerek kendi ideolojik mücadelelerini bu çatışmaya yansıtmış olmalarıdır. Milliyetçi taraf, faşist İtalya ve Nazi Almanyası tarafından güçlü bir şekilde desteklenmiş; Cumhuriyetçi taraf ise Sovyetler Birliği tarafından desteklenmiştir (Armaoğlu, 2018:203-204). Bu uluslararası destekler, savaşı faşizm, komünizm ve demokrasi arasındaki ideolojik bir çatışma haline getirmiş ve böylece savaş, bir vekalet savaşı biçiminde şekillenmiştir.

⁶ Özellikle Soğuk Savaş döneminde, ABD ve SSCB arasındaki nükleer caydırıcılığı tanımlamak için kullanılan “dehşet dengesi”, her iki tarafın da karşılıklı olarak yıkıcı bir nükleer saldırıyı engelleyebilecek durumda olmaması nedeniyle savaşın önlenmesini sağlayan bir durumdur (Evans & Newnham, 2007:46).

Soğuk Savaş döneminde, vekâlet savaşlarının kullanımı ve tanımları, bu tür savaşların bağımsız bir kategori olarak kabul edilmesi için yeterli fark yaratmadığı veya genel bir tanımın yapılmasına olanak sağlamadığı eleştirilerine yol açmıştır. Örneğin, Bar-Siman-Tov, bu dönemde yaşanan çeşitli krizlere atıfta bulunarak, vekâlet savaşlarının özgün bir niteliği olmadığı görüşünü savunmuştur. Bar-Siman-Tov'a göre, Kore Savaşı'nda Çin ve ABD'nin doğrudan müdahalesine karşı SSCB'nin doğrudan müdahalede bulunmaması, bu savaşı yalnızca SSCB açısından bir vekâlet savaşına dönüştürmüştür. Benzer şekilde, Vietnam Savaşı'nda ABD'nin müdahalesine karşılık SSCB ve Çin'in doğrudan müdahil olmamaları, yalnızca bu iki devlet için bir vekâlet savaşı yaratmış; ancak ABD için savaş, geleneksel bir savaş olarak değerlendirilmiştir (Bar-Siman-Tov, 1984:264-265). Ayrıca, Soğuk Savaş döneminde, süper güçlerin vekil aktörler aracılığıyla stratejik hareket ettikleri yaygın bir görüş olmakla birlikte, süper güçlerin, bölgesel aktörlerin vekili olarak hareket edip edemeyecekleri konusu tartışmalıdır. Bu tartışma, vekil aktörlerin özelliklerindeki farklılıkların yanı sıra, vekâlet savaşlarının tanımlanmasındaki belirsizlikleri de gündeme getirmiştir.⁷ Bu durum, asil-vekil ilişkisinde, kimin fayda sağladığını ve kimin faydalanan olduğunu tespit etmenin zorluğuna işaret etmektedir (Loveman, 2002:31).

1.2. Vekâlet Savaşları'nın Kullanım Nedenleri

Özellikle süper güçler için vekâlet savaşlarının kullanılması, dehşet dengesi tehdidinden kaynaklanmıştır. Nükleer silahların yarattığı büyük tahribat riski, bu ülkeleri doğrudan çatışmalardan kaçınmaya ve vekâlet savaşlarını tercih etmeye yöneltmiştir (Oğuz & Çelik, 2018:45-48). Diğer taraftan, nükleer güç sahibi olmayan ülkeler⁸ için konvansiyonel savaşların yüksek maliyetleri, devletleri kendi ordularını kullanarak doğrudan savaşa girmek yerine vekâlet savaşlarına yönlendirmektedir.

Konvansiyonel savaş yöntemleri ile yürütülen savaşlar, üçüncü ülkelerin genellikle net bir şekilde taraf olma ya da tarafsız kalma seçenekleri arasında seçim yapmalarını zorunlu kılmaktadır. Ancak, üçüncü ülkenin savaşın doğrudan bir parçası haline gelme riski ve bu durumun getirdiği tehlikeler ile savaşın dışında kalma ve dolayısıyla çıkarlarını yeterince koruyamama ihtimali arasındaki denge, vekâlet savaşlarının tercih edilmesinde belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda, vekil aktörlere sağlanan destek, üçüncü ülkenin doğrudan savaşın tarafı olma zorunluluğunu ortadan kaldırmakta, aynı zamanda çıkarlarını koruma açısından daha az riskli bir yol sunmaktadır. Diğer bir deyişle, bu strateji, vekil aktörlere sağlanan destek sayesinde, üçüncü ülkelere çıkarlarını koruma imkânı sunarken, doğrudan savaşın bir parçası olmanın getirdiği risklerden de kaçınma fırsatı tanımaktadır (Towle, 2008:23).

Her ne kadar vekâlet savaşları, doğrudan müdahale gibi zafer, yenilgi veya karışık sonuçlar doğurabilse de konvansiyonel savaşların yenilgi, kaynak kaybı, prestij kaybı hatta felaket gibi daha ciddi riskleri bulunmaktadır (Loveman, 2002:45-46). Bu avantajının yanı sıra, asil aktörün vekil aktörlere sağladığı destek, itibar kaybı riskini büyük ölçüde azaltmaktadır. Bu bağlamda, asil aktör, vekil aktörlerin başarısındaki rolü ve katkısı oranında ön plana çıkarken, vekilin başarısızlığı halinde yalnızca sağlanan desteğin maliyetini üstlenmek durumunda kalmaktadır. Bu durum, asil aktörün prestij kaybı yaşamasının önüne geçerken, başarısızlık durumunda asil aktör yalnızca finansal yükümlülüklerle karşı karşıya kalmaktadır. Böylece,

⁷ Asimetrik güç ilişkisindeki baskın tarafın genellikle asil aktör olarak hareket etmesi beklenirken, ABD-İsrail ilişkilerinde zaman zaman ABD'nin İsrail'in vekili olarak hareket ettiği iddiaları, bu ilişkinin geleneksel asimetrik yapısına ters düşen bir durumu ortaya koymaktadır. Bu durum, asimetrik güç dengesinin her zaman taraflar arasında belirgin bir şekilde ayrılmadığını ve güç dinamiklerinin bazen karmaşılaşabileceğini göstermektedir.

⁸ Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT) gereği Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimî üyeleri nükleer silah bulundurma hakkına sahiptir. Bunlar dışında kalan antlaşmaya taraf ülkelerin nükleer silah edinimi ise yasaklanmıştır (United Nations Office for Disarmament Affairs [UNODA], n.d.).

asil aktör itibarını korurken, desteklediği vekil aktörlerin olası başarısızlığının olumsuz etkilerinden kaçınma fırsatı bulmaktadır (Towle, 2008:23). Örneğin, Sovyetler Birliği'nin Vietnam'daki vekâlet savaşı, Sovyetler Birliği için herhangi bir prestij kaybına neden olmazken, Sovyetler Birliği'nin doğrudan müdahalede bulunduğu Afganistan Savaşı, ülkenin prestijinde önemli bir erozyona yol açmış ve ordusunun zayıflığını açıkça gözler önüne sermiştir. Benzer şekilde; Vietnam'a doğrudan müdahalede bulunan ABD'nin, vekâlet savaşı yürüten SSCB'ye karşı sahada ciddi bir mağlubiyet yaşaması önemli bir insani ve ekonomik kaybı beraberinde getirmiştir. Karşılığında, ABD'nin 1979'daki Afganistan Savaşı'nda uyguladığı vekâlet savaşı stratejisi, Sovyetler Birliği'ni benzer şekilde Vietnam tarzı bir bataklığa sürükleyerek ciddi bir mağlubiyet yaşamasına neden olmuştur. Bu örnekler, vekâlet savaşlarının yürütüldüğü ortamlarda doğrudan müdahale seçeneğini tercih eden ülkelerin önemli sorunlarla karşılaşabileceğinin açık bir göstergesidir.

20. ve 21. yüzyıllarda askeri teknolojinin kaydettiği ilerlemeler, özellikle gelişmiş silah sistemlerinin kullanımının yol açtığı yıkıcılık, çatışmaların yıkıcı etkilerini daha da derinleştirerek savaşların trajik yönlerini belirgin hale getirmiş ve insan kayıplarını arttırarak savaşların insanlık üzerindeki olumsuz etkilerini daha görünür kılmıştır. Özellikle, II. Dünya Savaşı sonrasında devletler arası savaşların azaldığı, bunun yerine devletlerin daha çok iç çatışmalara müdahil olmayı tercih ettikleri yönünde görüşler ortaya atılmıştır (Loveman, 2002:29). Bu gelişmeler, ülke kamuoylarında savaş karşıtı hareketleri kuvvetlendirmiştir. Böylesi bir ortamda konvansiyonel savaşların yol açtığı askeri harcamalar, ülkelerin ekonomilerine ciddi bir darbe vurmuş ve ulusal ordu kullanarak savaşa girişmenin oldukça maliyetli olduğu anlayışını güçlendirmiştir. Bu anlayışa paralel olarak, vekil aktörlerin daimî ordulara kıyasla çok daha düşük maliyetlere sahip olmaları, vekil aktörlerin insan kayıplarının ulusal kamuoyunda tepki çekmemesi ve ulusal orduların konuşlandırılmasının bürokratik zorluklarının hükümetlerin hareket alanını daralttığı göz önüne alındığında, vekâlet savaşlarının ulus devletler için oldukça cazip bir seçenek olduğu görülmektedir. Buna paralel olarak, mahalli unsur olan vekillerin çatışma alanında sahip olduğu bilgi (dil, kültür, coğrafya ve lojistik gibi) ve deneyim müdahale eden asil aktöre daha az maliyet yükü getirmektedir. Geçmiş örneklerde de görüleceği üzere vekil aktörler ile kurulan ilişkiler asile çatışma boyunca ortaya çıkan birçok maliyetten kaçınma imkânı sağlamaktadır (Groh, 2019:30-31). Bunlara ek olarak, iç savaflara müdahalenin yaygınlaşması, geleneksel askeri işgal yöntemlerinin modasının geçmesi ve bu tür bir müdahalenin oldukça tehlikeli bir hale gelmesi, ülkelerin müdahaleyi dolaylı yöntemlerle gerçekleştirmeye yöneldiğini göstermektedir. Hukuki bağlamı çalışmanın ikinci bölümünde detaylıca ele alınacak olsa da 1945 sonrası Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması madde 2/4 ile kuvvet kullanımının yasaklanıp istisnai şartlara bağlanması da bu noktada devletleri vekil aktörler üzerinden bir müdahaleye itmektedir denebilir. Bu şekilde, kuvvet kullanımını içeren doğrudan müdahalenin uluslararası hukuka aykırı sonuçlarından kaçınılmış olunmaktadır (Pektaş, 2024:60). Bu açıdan değerlendirildiğinde, vekil aktörlere sağlanan desteğin en büyük avantajı, destek sağlayan ülkenin verdiği desteği inkâr edebilmesidir (Dunér, 1981:353). Asil genellikle vekile makul inkâr edilebilirlik temelinde gizli bir destek sağlamaktadır. Dolayısıyla, asil – vekil ilişkisinin kurulduğuna dair doğrulanabilir kanıt bulmak genellikle zordur (Hughes, 2014:524).

Genel olarak bakılacak olursa vekâlet savaşları;

- Doğrudan askerî müdahaleyi gerektirecek bir çıkar çatışmasının mevcut olmadığı durumlarda,
- Hayati çıkarların söz konusu olduğu ancak doğrudan müdahalenin yüksek risk taşıdığı durumlarda,
- Vekil kullanımının, asillerin doğrudan karşı karşıya gelme ihtimalini azaltan ve daha kontrollü bir çatışma ortamı

sağladığı durumlarda,

- Ulusal ya da uluslararası hukuktan kaynaklanan imkânsızlık hallerinde (BM sisteminin getirdiği kuvvet kullanma yasağı ve ulusal yetkilendirmenin alınamaması gibi),
- Doğrudan müdahalenin hayati çıkarları tehdit ettiği ve asillerin olası riskleri minimize etmeye çalıştığı durumlarda kullanılan stratejik bir tercih olarak görülmektedir (Bar-Siman-Tov, 1984:267).

1.3. Vekâlet Savaşlarının Temel Unsurları ve Dezavantajları

Vekâlet savaşları, bir ülkenin doğrudan askeri müdahaleye başvurmadan, dış politikada belirli hedeflere ulaşmak için vekil aktörleri kullanarak yürüttüğü çatışmalardır. Bu kavram yaygın bir şekilde kullanılmasına rağmen, literatürde üzerinde uzlaşılmış net bir tanımı bulunmamaktadır (Towle, 2008:27). Vekâlet savaşları, diğer savaş türleriyle bazı benzerlikler taşısa da, kendine özgü birtakım ayırt edici özelliklere sahiptir (Fox, 2019:48–49). Bu özellikler, vekâlet savaşlarının belirli şartlar altında gerçekleşmesini gerektirmekte ve onları diğer çatışma türlerinden farklı kılmaktadır. İlk olarak, teorik açıdan bakıldığında, vekâlet savaşlarının tarafları devletler ve devlet dışı silahlı aktörler olabilmektedir. Bu durum, vekâlet savaşlarının çeşitli aktörler arasında farklı kombinasyonlarla yürütülebileceğini göstermektedir (Mumford, 2013a:45). Devletlerin, devlet dışı aktörleri vekil olarak kullanmaları yaygın bir uygulama olsa da, teorik olarak bu durum vekâlet savaşlarının zorunlu bir unsuru değildir. Ancak, devlet merkezli bir bakış açısının yaygınlığı, bu algının oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.⁹ Asil ve vekil arasındaki en temel fark, genellikle askeri ve ekonomik açıdan asilin vekilden daha güçlü olması ve uluslararası arenada daha yüksek bir statüye sahip olmasıdır. Başka bir deyişle, taraflar arasındaki güç ve kaynaklar açısından bir asimetri bulunmaktadır (Bar-Siman-Tov, 1984:266). Bu haliyle, vekâlet savaşları daha üstün nitelikli bir aktörün daha az nitelikli bir aktörü kullanarak hedeflerine ulaşma amacına hizmet etmektedir (Fox, 2019:49). Ancak, bu asimetrik güç dengesi asilin süper güç olmasını zorunlu kılmamaktadır (Bar-Siman-Tov, 1984:266). Asimetri nedeniyle vekil, genellikle kendisine sağlanan destek olmadan hareket edememekte ve çıkarlarını dolaylı müdahalede bulunan asilin çıkarlarına tabi kılmaktadır. Ancak, bu durum vekilin bağımsız çıkarlarının bulunmadığı veya tamamen asil adına hareket ettiği anlamına gelmemektedir (Towle, 2008:29). Diğer yandan, destek sağlama biçimi ve vekil kabul edilen tarafın bu destek olmaksızın eylem kabiliyetini hatta varlığını kaybetme durumu, asil-vekil ilişkisinin önemli bileşenlerindendir. Bu bağlamda, asilin doğrudan müdahalede bulunmaması, vekâlet savaşlarının temel bir özelliğidir. Ayrıca, asil-vekil ilişkisinin, müttefiklikten ziyade daha çok faydacı, geçici bir ilişki olduğu kabul edilmektedir (Mumford, 2013b:15-16).

Vekâlet savaşlarındaki asil-vekil ilişkisinin niteliğine bağlı olarak bazı modellemeler geliştirilmiştir. Bunlar arasında yer alan sömürüye dayalı modelde, vekilin varlığı tamamen asilin desteğine bağlıdır (Rusya'nın Donbas bölgesindeki ayrılıkçılara verdiği destek buna örnektir). Dolayısıyla asil, öncü; vekil ise takipçi konumundadır. İşlem temelli modelde ise bağımsız bir aktörün destek arayışı söz konusudur. Buna rağmen, asilin siyasi ve askeri boyunduruğu altında olma amacı bulunmamaktadır (Irak hükümetinin 2014'te ABD ve Koalisyon güçlerinden DAES'e karşı destek talep etmesi buna örnektir). Bu iki modelden ilki, vekilin bağımsız eylem kabiliyeti olmadığı bir durumu, ikincisi ise bu imkânın oldukça yüksek olduğu bir durumu ifade etmektedir (Fox, 2019:62–65). Bu iki modele ek olarak, yine Fox tarafından üç farklı model

⁹ Bu görüşe göre, devletler asildir, devlet dışı aktörler ise devletler onlara ihtiyaç duydukları ölçüde var olabilirler. Devlet merkezli yaklaşımın vekâlet savaşlarında sınırlı bir kavramsallaştırma getirdiğine dair eleştiriler bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. (Rauta, 2021).

daha geliştirilmiştir. Üçüncü model, baskıya dayalı model olarak adlandırılmaktadır. Sömürüye dayalı modele benzemekle beraber, bu modelde vekilin gönülsüz ortaklığı durumu söz konusudur. Dolayısıyla vekil, risk alma konusunda çok daha az isteklidir. Bu durum, asilin vekil ile iş birliği yaparken kendi güvenliğini sağlamak adına farklı aktörlerle iş birliği yapmasını gerektirmektedir (Afganistan'ın ABD tarafından işgali sonrası, Afgan hükümetinin ve güvenlik güçlerinin Taliban'a karşı mücadeledeki gönülsüzlükleri buna örnektir) (Fox, 2020:54-55). Dördüncü model olan kültürel model ise, asil ve vekil arasında dil, din ve etnisite gibi kültürel bağların var olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu kültürel yakınlık, vekilin asile olan bağlılığını arttırmakta ve yüksek riski paylaşma sadakatini sağlamaktadır (İran'ın özellikle Ortadoğu'daki Şii kimliğe sahip vekilleri kullanması buna örnektir) (Fox, 2020:55-56). Son model olan sözleşmeye dayalı model ise, kullanım geçmişi oldukça eskiye dayanan bir modeldir. Bir tür paralı asker ağı olan vekil aktörler, ulusal kaynakları çatışmadan uzak tutarak inkâr edilebilirliği ve gizlilik imkânını arttırmaktadır (Rus Wagner grubunun faaliyetleri bu modele örnektir) (Fox, 2020:56-57). Vekâlet savaşlarında kullanılan vekil aktörler; “vekil,” “uydu,” ve “bağımlı” gibi çeşitli terimlerle adlandırılmaktadır (Dunér, 1981:353). Ancak, asil ile vekil arasındaki ilişkinin niteliğini belirlemenin güçlüğü, bu ilişkinin tanımını zorlaştıran başlıca unsurdur. Çünkü, asil ve vekil arasındaki çıkar ilişkisi, bağımlılık düzeyi ve motivasyonlar açısından ciddi belirsizlikler bulunmaktadır (Loveman, 2002:30). Örneğin, Angola İç Savaşı'nda Küba'nın rolünü tanımlamak zorlu bir konu olmuştur. Bazı analizler, Küba'nın Angola İç Savaşı'na bağımsız bir aktör olarak müdahil olduğunu öne sürerken, diğerleri ise Küba'nın SSCB'nin vekili olarak hareket ettiğini savunmuştur. Bu durum, vekil ve asil arasındaki ilişkinin karmaşıklığını ve çok boyutlu yapısını gözler önüne sermektedir. (Bar-Siman-Tov, 1984:263). Asil ve vekili bir araya getiren ortak çıkarların varlığı, bu ilişkiyi asil-vekil dinamiğinden müttefiklik ilişkisine dönüştürebilir. Yine de genel olarak, asil-vekil ilişkisiyle ilgili şu çıkarımlar yapılabilir:

- Asil, eylem kabiliyetini sınırlayan çeşitli nedenlerle ya da savaşın risklerini ve tehditlerini minimize etmek amacıyla, bu hedeflere ulaşmak için vekil aktörleri kullanmayı tercih etmelidir,
- Bir aktörün çıkar elde etmesi tek başına asil-vekil ilişkisini doğurmaz; bu ilişki, asilin vekile sağladığı desteği kontrol etmesi ve yönlendirmesi temelinde şekillenir; vekilin tamamen otonom hareket etmesi veya sadece dış yardımla çıkar sağlaması, bu ilişkiyi tanımlamak için yeterli değildir (Bar-Siman-Tov, 1984:265-266).
- Asil ile vekil arasında resmi ya da gayri resmi bir ilişki olmalıdır. Ancak, asil-vekil ilişkilerinin niteliği genellikle gizli tutulduğundan, bu tür bir ilişkiyi tanımlamak zordur,
- Asil vekili kontrol edebilecek güçte olmalıdır,
- Yürütülen savaşın asimetrik sonuçları taraflarca kabul edilmelidir,
- Vekil eylemleri ile asilin çıkarlarını koruduğu gibi asilin vekili ödüllendirmesi gerekmektedir (Bar-Siman-Tov, 1984:271-272).

Günümüzde, iç savaşlar (örneğin, Suriye İç Savaşı), bu savaşlara yapılan müdahaleler ve müdahaleler sonrasında ortaya çıkan çatışmalar (örneğin, ABD'nin Irak müdahalesi sonrası yaşananlar), sıklıkla basitleştirilerek vekâlet savaşları olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, müttefiklik ilişkisi bağlamında kurulan iki aktör arasındaki ilişki de sıklıkla asil-vekil ilişkisi olarak yanlış tanımlanabilmektedir. Ancak, teorik çerçevede bu tür tanımlamaların yapılabilmesi için belirli şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu şartlar, vekâlet savaşlarının gerçek anlamda anlaşılması ve doğru bir şekilde tanımlanabilmesi için kritik öneme sahiptir.

Daha önce ifade edildiği gibi, vekâlet savaşları doğrudan askeri müdahalenin mali ve insani kayıplarına katlanmaksızın, amaç ve hedeflere ulaşmada makul ve daha az riskli araçlar sunduğu için devletler için ciddi bir avantaj yaratmaktadır (Hughes, 2014:522). Ancak, bu avantajların yanı sıra vekâlet savaşlarının bazı önemli dezavantajları da bulunmaktadır. İlk olarak, asil-vekil ilişkisi çerçevesinde elde edilebilecek kazanımların asil ya da vekil lehine olup olmayacağına dair kesin bir garanti bulunmamaktadır. Kazanımlar, dengeli olabileceği gibi, oldukça dengesiz bir şekilde asil ya da vekil lehine veya aleyhine de gerçekleşebilmektedir. İkinci olarak, asil-vekil ilişkisi genellikle hukuki bir nitelik taşımadığından, vekiller asil aktörler tarafından “kullan-at” yaklaşımıyla kullanılabilir ve manipüle edilebilirler (Hughes, 2014:527). Aynı şekilde, asil ile vekil arasındaki ilişkinin hukuki bir temele dayanmadığı durumlarda, vekil aktör bağımsız ya da otonom bir şekilde hareket edebilir ve asil adına eylemde bulunmaktan vazgeçebilir. Bu açıdan, asilin sağladığı desteğin hayati olup olmadığı önemlidir. Buradan hareketle, asil aktörlerin yalnızca vekilin eylemleri üzerine kurulu bir strateji yürütmeleri, ciddi olumsuzluklara yol açabilmektedir. Kaldı ki, farklı çıkar ve motivasyonların var olduğu bir senaryoda arzu edilmeyen sonuçlar ve riskler ile karşılaşma ihtimali artmaktadır (Brown, 2016:255). Son olarak, asil-vekil ilişkilerinde uyumsuzluk durumlarının ortaya çıkabileceği unutulmamalıdır. Böyle bir durumda, kontrolden çıkan bir vekâlet savaşının, minimize edilmiş riskleri ciddi tehditlere dönüştürme potansiyeli bulunmaktadır (Bar-Siman-Tov, 1984:270-271). Bu durum, vekiller aracılığıyla yürütülen savaşların bölgesel hatta topyekûn bir savaşa dönüşme potansiyelini barındırmaktadır. Dwight D. Eisenhower’ın vekâlet savaşlarını “dünyanın en ucuz sigortası” olarak tanımlamasının nedeni, bu stratejinin maliyetinin oldukça düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, vekâlet savaşlarının en önemli dezavantajı, yürütülen savaşın kontrolden çıkma riskidir. Vekâlet savaşlarının barındırdığı bu risk, savaşın başlangıçta öngörülen sınırlar ve hedefler dışında genişleyerek daha büyük ölçekli ve kontrol edilemez bir çatışmaya dönüşmesine yol açabilir (Mumford, 2013a:40). Bu açıdan bakıldığında, vekâlet savaşları genellikle daha büyük bir savaşın önüne geçebilecek bir koruma kalkanı olarak görülse de bu kalkanın delinmeyeceğine dair kesin bir garanti yoktur. Dolayısıyla, vekâlet savaşlarının yürütüldüğü bir çatışma, her zaman daha büyük ölçekli bir bölgesel ya da küresel savaşın provası olma riski taşımaktadır.

2. ULUSLARARASI HUKUK BOYUTU İLE VEKÂLET SAVAŞLARI

Uluslararası ilişkiler alanında düzen arayışının bir sonucu olarak ortaya çıkan uluslararası hukuk, iç hukuk yapılarından ayrışması dolayısıyla nispeten daha ilkel bir nitelik taşımaktadır. Bu haliyle, uluslararası hukuk kurallarının uygulanması konusunda merkezi bir idareye sahip olmayışı eleştirilerin en önemli odak noktasıdır. Her ne kadar iç hukuk sistemleri kadar gelişmiş bir hukuk sistemi yaratamamış olsa da uluslararası hukukun uluslararası ilişkiler alanında düzenin sağlanması konusunda hayati bir rolü olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde teorik çerçevesi ortaya konmaya çalışılan vekâlet savaşlarının bu bölümde uluslararası hukuk boyutu ile değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Yakın dönemde vekâlet savaşlarının kavramsal ve teorik çerçevesine ilişkin kayda değer bir literatür oluşmuş olsa da konunun uluslararası hukuk perspektifinden yeterince incelenmediği gözlemlenmektedir. Bu eksikliği bir nebze gidermek amacıyla, bu bölümde uluslararası hukukun vekâlet savaşlarına yaklaşımı; uluslararası örf ve âdet hukuku, uluslararası antlaşmalar hukuku ve uluslararası mahkeme kararları çerçevesinde aşağıda sıralanan sorulara cevap aranarak ele alınacaktır:

- Uluslararası sorumluluk hukuku bağlamında egemen devletlere karşı vekâlet savaşlarına girişilmesi herhangi bir

hak ihlali doğurur mu?

- Birleşmiş Milletler sisteminin temel amaç ve ilkeleri açısından vekâlet savaşları ne ifade etmektedir?
- Uluslararası Adalet Divanı'nın vekil aktörlere sağlanan destek konusundaki tavrı nedir? Bu konuda uluslararası hukukun net bir tutumu var mıdır?

1.4. Devletlerin Uluslararası Sorumluluğu Hukuku Açısından Vekâlet Savaşları

Devletlerin uluslararası sorumluluğu, modern uluslararası hukukun en temel ilkelerinden olan devletlerin egemen eşitliğinden doğmuştur. Bu haliyle, bir egemen devletin bir başka egemen devlete karşı yapmış olduğu uluslararası hukuka aykırı fiil bu fiili işleyen devlet açısından sorumluluk doğurmaktadır (Shaw, 2018:561). Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere uluslararası sorumluluk hukuku kapsamında hak ve yükümlülük sahibi en temel birimler egemen devletler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰ Bu egemen birimlerin uluslararası sorumluluğunun ortaya çıkması için gerekli olan temel şartlar ise; uluslararası hukuka aykırı bir fiilin varlığı, fiilin yaratmış olduğu maddi veya manevi zarar ve uluslararası hukuka aykırı fiilin uluslararası hukuk kişisi olarak kabul edilen bir birime atfedilebilmesi gerekmektedir (Pazarcı, 2017:384).

Soyut bir varlık olması dolayısıyla devletlerin uluslararası hukuka aykırı eylemleri bizatihi kendisinin yapabilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, ilgili eylemler ancak devlet adına hareket eden gerçek kişiler ya da organlarca gerçekleştirilebilir. Bu minvalde, uluslararası hukukta yerleşmiş bir kural olarak, devletin herhangi bir organının (yasama, yürütme ve yargı erkleri ya da bunlar adına hareket eden birimlerin) eylemi devletin fiili olarak kabul görmektedir. Benzer şekilde; devletin talimatı, yönlendirmesi ve kontrolü altında hareket eden kişi ve grupların eylemleri de uluslararası hukuka göre devletin eylemi olarak kabul görebilmektedir (Shaw, 2018:566-569). Diğer bir deyişle, özel hukuk kişilerinin işlemiş oldukları uluslararası hukuka aykırı fiillerin devletin kontrolü veya talimatı ile olması durumunda devletin uluslararası sorumluluğu doğabilecektir. Bu sorumluluğun doğması halinde ise; ihlale sebebiyet veren devlet sorumluluğun mahiyeti gereği, uluslararası hukuka aykırı eylemi sona erdirmeye ve tekrar etmeme, eski hale iade, tazminat ve tarziye etmesi gerekmektedir.

Devletlerin uluslararası sorumluluğu konusundaki kurallar uluslararası hukukta örf ve âdet niteliğinde olup, bunların kodifikasyonu Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından yapılmıştır. Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından yazılı hale getirilen kurallar BM Genel Kurulu'nun 56/83 sayılı kararı ile 2001 yılında kabul edilmiştir (United Nations Office of Legal Affairs, 2001). Daha önce belirtildiği üzere, ilgili hukuk kuralları uluslararası hukuk öznelere arasında uluslararası hukuka aykırılık teşkil eden eylemler üzerinden bir sorumluluk öngörmektedir. Devlet adına hareket eden tüzel ve gerçek kişilerin eylemlerinin devlete atfedilmesi konusunda bir beis olmayıp, vekâlet savaşları konusunda destek sağlanan kişi ve grupların eylemlerinin devlete atfedilmesi konusu tartışmalı bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda, 2001 yılında kabul edilen tasarının konu ile ilgili 8. maddesi şöyle düzenlenmiştir:

“Bir kişinin ya da bir grup kişinin davranışı, şayet bu kişi ya da grup bu davranışı yaparken, devletin talimatları, emri ya da denetimi altında ise, milletlerarası hukuka göre devletin fiili olarak kabul edilir” (Kuran, Okur, Sarıbeyoğlu, & Günel, 2014:181).

¹⁰ Uluslararası hukukun en temel öznelere egemen devletlerin yanında uluslararası örgütlerin de uluslararası sorumluluk hukuku kaynaklı hak ve yükümlülükleri bulunmaktadır (Pazarcı, 2017:384).

İlgili madde vekâlet savaşları kapsamında destek verilen kişi ve grupları kapsar nitelikte bir muhtevaya sahip olsa da tasarı metnin tamamı göz önünde bulundurulduğunda; bu kodifikasyonun temel amacının, süzerenlik, uluslararası koruma statüsü, federal devlet ve federe birimler arasındaki ilişkiler ve işgal durumlarını düzenleme amacı güttüğü görülmektedir. Dolayısıyla, ilgili tasarı vekâlet savaşlarının aracı konumunda bulunan vekil aktörlere doğrudan değil yalnızca dolaylı olarak işaret ettiği anlaşılmaktadır (Richemond-Barak, 2024:87). Bahsi geçen maddede, kişi ve gruplar üzerinde aranan; talimat, emir ve denetim unsurlarının objektif niteliğinin ispatının zorluğu devletlerin bu eylemlerden sorumlu tutulması için gerekli olan atfedilebilirliği ciddi oranda zorlaştırmaktadır. Çünkü, bilindiği üzere, devletler açısından vekâlet savaşlarının en cazip yönü verilen desteğin inkâr edilebilir nitelikte olmasıdır. Bu haliyle, devletlerin vekil aktörlere sağlamış olduğu desteğin üstü kapalı olması ve ilişkinin günü gününe uymayan bir yapıya sahip olması gibi nedenler uluslararası hukuk ihlalinin devlete atfedilebilirliğini ciddi oranda zorlaştırmaktadır. Kaldı ki, uluslararası mahkeme kararlarında da vurgulandığı üzere bu tür grupların yapmış oldukları eylemlerden devletlerin sorumlu tutulabilmesi için yüksek bir inandırıcılık eşiğinin belirlendiği görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Uluslararası Adalet Divanı (UAD) önünde incelenen “Nikaragua’da Askerî ve Yarı Askerî Faaliyetler Davası” ve “Soykırım” davalarında bu konunun incelendiği görülmektedir. Benzer şekilde, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi önünde incelenen “Tadic” davasında¹¹ da konunun ele alındığı görülmektedir. Bu davalar, uluslararası hukukta önemli içtihatlar oluşturmuş, devletlerin sorumluluğu gibi kritik konuları ele almış ve vekil aktörlere sağlanan desteğin uluslararası hukuk açısından, dolaylı da olsa, değerlendirildiği davalar olmaları nedeniyle seçilmiştir.

1.4.1. Nikaragua’da Askerî ve Yarı Askerî Faaliyetler Davası (Nikaragua – ABD)

Somoza’nın Nikaragua’da kurduğu otoriter rejime rağmen, ABD, Somoza’nın Amerikan yatırımlarına sağladığı istikrar ve komünizme karşı duruşu nedeniyle destek sağlamıştır. Somoza’nın 1956’da suikasta uğramasının ardından, ABD, oğlu Luis ve Anastasio’yu desteklemeye devam etmiştir. 1979’da Sandinistaların iktidara gelmesiyle, Carter yönetimi bu devrimi daha ılımlı politikalarla yönlendirmeye çalışmışsa da FSLN (Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi)’nin El Salvador’daki solcu isyancılara verdiği destek, Ronald Reagan’ın bu hükümete karşı düşmanlık beslemesine yol açmıştır. Reagan, Sandinista hükümetini devirmek amacıyla kontralar adlı muhalif grubu desteklemeye başlamıştır (Kutler, 2003:105). Bu durum, ABD’nin Nikaragua hükümetine karşı, kontralar adlı vekil bir aktörü destekleyerek yürüttüğü bir vekâlet savaşını temsil etmektedir.

1984 yılında, Nikaragua’nın Uluslararası Adalet Divanı (UAD)’na başvurusuyla başlayan dava, aynı yıl içinde mahkeme tarafından kabul edilebilir olarak değerlendirilmiş ve incelenmeye başlanmıştır (International Court of Justice, 1984:6-7). Davanın yazılı aşamasında Nikaragua, ABD’nin kendi ülkesine karşı girişmiş olduğu eylemler dolayısıyla uluslararası hukuka aykırı davrandığına dair iddialarını sunmuştur. Bu iddialar arasında, ABD’nin Nikaragua’ya karşı paramiliter grupları eğitip donatması, BM Antlaşması’nın 2/4 maddesini ihlal ederek kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunması, devlet egemenliği ve iç işlerine müdahale etmeme ilkeleri ile devletlerin sorumluluğunu belirleyen taslak deklarasyonun 8. maddesinin ihlal edilmesi yer almıştır (International Court of Justice, 1984:8-9).

Uluslararası Adalet Divanı (UAD)’nın tüm detaylarıyla incelediği davaya göre, ABD 1981 yılından Eylül 1984’e kadar

¹¹ İlgili dava, konusu gereği bireysel cezai sorumluluk içermesi nedeni ile devletlerin uluslararası sorumluluğu kapsamına girmemektedir.

kontraların askerî ve yarı askerî faaliyetlerini mali olarak desteklemiştir (International Court of Justice, 1984:48). Mahkemenin çıkardığı sonuca göre, ABD personelinin doğrudan operasyonlara katıldığı çıkarımını yapmak zor olsa da planlama ve destek noktasında ABD'nin olaylara müdahil olduğu gözlemlenmiştir (International Court of Justice, 1984:40). Benzer şekilde, ABD'nin desteğinin kontraların eylemleri üzerinde oldukça kritik bir etkiye sahip olduğu ve bu gerçeğin doğrulandığı mahkeme tarafından kabul edilmiştir (International Court of Justice, 1984:51-53). Tüm bu çıkarımlara rağmen, mahkeme ABD'nin Nikaragua'da askerî muhalif bir yapı kurduğu kanaatine varmamıştır (International Court of Justice, 1984:44). Ayrıca, UAD, kontraların tamamen ABD kontrolü altında olduğu veya ABD'ye bağımlı oldukları, ya da kontraların ABD tarafından oluşturulduğuna dair yeterli kanıt bulamamıştır. Bu nedenle, mahkeme, kontraların eylemlerinin doğrudan ABD'ye isnat edilemeyeceği sonucuna varmıştır. Dolayısıyla, UAD'a göre, yapılan eylemlerden yalnızca kontralar sorumludur. ABD ise yapılan eylemlerden ziyade sadece verdiği desteğin niteliğinden sorumlu tutulmuştur (International Court of Justice, 1984:44-45).

Bu mahkeme kararı özelinde, Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'nın, Nikaragua'daki Sandanista hükümetine karşı paramiliter grup olan kontraların eylemlerinin ABD'ye atfedilemeyeceğine dair bir çıkarımda bulunduğu görülmektedir. UAD, kanıtlar atfedilebilirlik konusundaki eşiği doğrulayabilir olmaktan uzak olduğu için, ABD'nin kontraları devletin de facto organı haline getirecek kadar yüksek bir kontrol sağlamadığını belirtmiştir. Bu bağlamda, mahkemenin, Nikaragua davasında devletin uluslararası sorumluluğunun doğması için yüksek eşikteki “etkin kontrol” testini¹² geliştirdiği anlaşılmaktadır (International Court of Justice, 1984:78). Bu nedenle, ABD'nin sağlamış olduğu desteğe rağmen, eylemlerden sorumlu tutulması mümkün olmamıştır.

1.4.2. Soykırım Davası (Bosna Hersek – Sırbistan)

1946'dan itibaren Yugoslavya'nın federal yapısında Sırbistan, öne çıkan bir konumda bulunmuştur. 1980 yılında devlet başkanı Josip Broz Tito'nun ölümünün ardından, Yugoslavya'nın parçalanma süreci başlamıştır. Diğer cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilan etmelerinin ardından, Bosna-Hersek, Şubat 1992'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu duruma karşılık olarak, ülkedeki Sırlar ayaklanmış ve 1992-1995 yılları arasında kanlı bir iç savaş yaşanmıştır (Armaoğlu, 2018:695-697). Sırbistan'ın Bosna-Hersek'teki Sırp grupları (vekil aktörleri) desteklemesi, Sırbistan tarafından vekil bir aktörün kullanıldığı bir vekâlet savaşını ortaya çıkarmaktadır.

Soykırım davası, Bosna Savaşı (1992-1995) sırasında yaşanan soykırım ve diğer savaş suçlarının Uluslararası Adalet Divanı (UAD) tarafından incelendiği davadır. Bu dava kapsamında, Sırbistan'ın [dava başlangıcında Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC) olarak adlandırılmış] davaya konu olan dönemde yaşanan uluslararası hukuk ihlalleri kapsamında uluslararası sorumluluğu olup olmadığına bakılmıştır (International Court of Justice, 2007:199). Bu bağlamda, mahkeme belirtilen tarih aralığında gerçekleştirilen uluslararası hukuka aykırı fiillerin davalının organları ya da onu temsilen hareket eden kişi veya gruplar tarafından gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği incelemiştir (International Court of Justice, 2007:201). Mahkemeye göre, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti Ordusu yaşanan gelişmelere doğrudan ve dolaylı olarak katılım sağlamıştır. Bu kapsamda, Bosna'daki Sırp militer ve paramiliter gruplara finansal (örneğin, maaş ödemeleri gibi)

¹² Etkin kontrol, bir devletin başka bir grubun eylemleri üzerinde doğrudan ve güçlü bir denetim sağlamasını ifade etmektedir. Bu, devletin belirli operasyonları yönlendirmesi veya zorla gerçekleştirmesi anlamına gelmektedir. Yalnızca genel bir desteğin sağlanması yeterli olmayıp, devletin, diğer aktörlerin eylemlerini belirli şekilde yönlendirmesi ya da bunları zorla yerine getirmesi demektir (Cassese, 2007:652).

desteklerin sağlandığı mahkeme tarafından kabul edilmiştir (International Court of Justice, 2007:202-203). Dahası, mahkemeye göre, YFC'nin Sırp Cumhuriyeti ve Sırp Cumhuriyeti Ordusu'na Srebrenitsa'da yaşanan eylemlerden çok daha önce siyasi, askerî ve finansal nitelikte destek verdiği, hatta bu desteğin soykırım fiili sırasında da devam ettiği kesindir. Bu nedenle mahkeme ilgili fiillerin kısmen de olsa bu destek sayesinde gerçekleştiği görüşündedir (International Court of Justice, 2007:218).

Sağlanan desteğin niteliği mahkeme tarafından doğrulanmış olsa da YFC Ordusu'nun bu eylemlerde bulunduğu ya da YFC'nin siyasi liderlerinin eylemlerin planlama, hazırlık ve uygulama aşamasında rol aldıkları kanıtlanamamıştır (International Court of Justice, 2007:202). Eylemlere karışan kişi ve grupların, emirleri YFC'den değil Sırp Cumhuriyeti Ordusundan (VRS) aldığı UAD tarafından vurgulanmıştır. Dolayısıyla, bu grupların YFC'nin hukuki organı olmadığı anlaşılmıştır (International Court of Justice, 2007:202-203). Mahkeme, Nikaragua davasına da atıfta bulunarak, kontraların ABD desteğine tam bağımlı olmadığını vurgulayarak, YFC'ye tamamen bağımlı kişi ve gruplar tarafından Srebrenitsa'daki eylemlerin gerçekleştirilmemesinin eylemlerin YFC'ye atfedilememesi konusunda yeterli olduğuna kanaat getirmiştir (International Court of Justice, 2007:206). Bu bağlamda, mahkemenin, işlenen eylemlerin faillerinin devlete tam bağımlılığının olmaması halinde bunların devletin resmi temsilcileri konumunda olamayacaklarını düşündüğü görülmüştür. Yine mahkeme, Nikaragua davasına atıfla, hukuki sorumluluğun doğması için ilgili ülkenin ihlallere sebebiyet veren eylemler üzerindeki “etkin kontrol” ün (prensip olarak) kanıtlanması gerektiğini vurgulamıştır (International Court of Justice, 2007:207-208).

Uluslararası Adalet Divanı (UAD), “Tadiç” davası¹³ olarak da bilinen ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi önünde incelenen dava ile ilgili olarak alınan karara da atıfta bulunmuştur. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin almış olduğu karara göre, Bosna Hersek'teki Sırpların eylemlerinin, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin (YFC) Sırp Cumhuriyeti ve Sırp Cumhuriyeti Ordusu üzerinde “genel kontrol” sahibi olması nedeniyle, YFC'nin uluslararası sorumluluğunu doğurmuştur. Ancak, UAD, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yetkisinin devletlerin uluslararası sorumluluğu üzerine değil yalnızca bireylerin cezai sorumluluğu üzerinde olduğunu vurgulayarak, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin belirlediği “genel kontrol” testinin¹⁴ devletlerin uluslararası sorumluluk hukukunda belirlenen temel ilkeler ile çatıştığına kanaat getirmiştir. Dolayısıyla, UAD, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin bu kararı ile paralel bir görüşe sahip olmadığını ifade etmiştir. Zira, mahkemeye göre, devletlerin uluslararası sorumluluğunu belirleyen temel ilkeler ile bireylerin cezai sorumluluğunu belirleyen ilkeler arasında önemli farklar bulunmaktadır (International Court of Justice, 2007:208-210).

Nihai olarak UAD, Srebrenitsa'da yaşanan soykırımın davalının organı niteliğindeki kişi/kurumlarca yapılmadığına ve aynı şekilde gerçekleştirilen eylemlerin davalının direktif ya da emirleri ile gerçekleştirilmediğine karar vermiştir. Dolayısıyla, mahkeme, davalının fiilleri gerçekleştirenler üzerinde “etkin kontrol” ünün söz konusu olmadığı sonucuna varmıştır

¹³ İlgili dava, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 22 Şubat 1993 tarihli ve 808 sayılı kararı (BM Güvenlik Konseyi, 1993) ile kurulan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY) önünde incelenen, 1991'den bu yana eski Yugoslavya topraklarında işlenen insancıl hukukun ağır ihlallerinin incelendiği davalardan biridir. Ancak, mahkemenin kurulma amacına ve yargı yetkisine dayanarak, bu dava devletlerin sorumluluğunu değil (Cassese, 2007:655), bireylerin cezai sorumluluğunu konu almıştır.

¹⁴ Genel kontrol, yabancı bir devletin askerî grubu organize etme, koordine etme veya planlama rolüne sahip olması ve buna ek olarak finansman, eğitim, teçhizat sağlama ya da operasyonel destek verme durumunda sağlanmaktadır. Ancak bu, grubun tüm eylemlerinin devlet tarafından doğrudan yönlendirildiği anlamına gelmemektedir (Vité, 2009:71).

(International Court of Justice, 2007:214-214). Bu durumda, mahkemeye göre, Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun kabul edilen tasarı metninin 4, 5, 6, 8, 9 ve 11. maddeleri kapsamında davalıya uluslararası hukuka aykırı eylemler konusunda bir atfedilebilirlik tespit edilememiştir. Bu nedenle, Srebrenitsa’da yaşanan soykırım eyleminin davalı devletin eylemi olmadığı kanaatine varılmıştır (International Court of Justice, 2007:215).

Genel olarak, Uluslararası Adalet Divanı (UAD) tarafından verilen bu mahkeme kararında, eylemleri gerçekleştiren kişi ve grupların Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC) ile kurdukları ilişkinin niteliğine rağmen etkin kontrolü gerektirecek bir destek verilmediği, bu nedenle gerçekleştirilen eylemlerin davalıya atfedilemeyeceğine karar verilmiştir. Bu durum, mahkemenin Nikaragua davasında belirlenen “etkin kontrol” eşiğini göz önünde bulundurarak, Tadić davası’nda belirlenen “genel kontrol” eşiğinden farklı bir tutum sergilediğini göstermektedir. Bu karar, devletlerin vekâlet savaşlarına destek vermenin genel bir kontrol sağlamadığı sürece uluslararası sorumluluk hukuku açısından atfedilebilirlik eşiğine ulaşamayacağını ortaya koymaktadır. Bu tutumun belirlenmesi, sonuç olarak, devletlerin vekâlet savaşlarını sürdürme ve vekil aktörleri destekleme amacını kolaylaştırıcı bir faktör olarak var olacağını göstermektedir.

1.5. Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın Amaç ve İlkeleri Bağlamında Vekâlet Savaşları

26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco’da düzenlenen Birleşmiş Milletler Konferansı’nda kabul edilen ve aynı yıl içerisinde yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Antlaşması, toplamda 111 maddeden oluşmaktadır. Antlaşmanın 1. maddesi, Birleşmiş Milletler’in amaçlarını belirtmektedir. Bu amaçlar arasında; uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesi, self determinasyon ilkesine dayalı dostça ilişkilerin ve insan haklarına saygının geliştirilmesi bulunmaktadır. Örgütün en temel/nihai amacı ise uluslararası barış ve güvenliğin korunmasıdır. Bu haliyle, BM Antlaşması’nın 1. madde 1. fıkrası şöyle düzenlenmiştir:

“Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla: barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlenmesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek” (Kuran vd., 2014:3-4).

1945 sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler sistemi, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına odaklanmıştır (Richemond-Barak, 2024:85). Ancak, bu sistemde uluslararası barış ve güvenliğin temel noktası, devletler arası siyasi mücadelenin askeri boyutunu oluşturan devletler arası savaşlar olmuştur. Bu nedenle, iç savaşlar ve/veya iç karışıklıklar, egemen devletlerin iç işleri kapsamında değerlendirilerek, Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın kapsamı dışında bırakılmıştır. Buna rağmen, iç savaşlarda sıklıkla kullanılan vekil aktörlerin, özellikle yakın dönemde, BM’nin en temel amaçlarından biri olan uluslararası barış ve güvenliği doğrudan tehdit ettiği görülmektedir (Blank, 2023:249). Kaldı ki, devletler arası savaşlara nazaran vekil aktörlerin dahil olduğu iç savaşların devamlılığı meydana getirdiği tahribatın boyutunu ciddi oranda arttırarak bölgesel hatta küresel güvenliğe ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu da her ne kadar BM Antlaşması’nda düzenlenmemiş olsa da uluslararası barış ve güvenliğin tehdidi anlamına gelmektedir.

Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın 2. maddesi, uluslararası toplumun temel ilkelerini açıkça ortaya koymakta ve tüm üyelerin bu ilkelere saygı göstermesi gerektiğini belirtmektedir. Madde altında yer alan yedi fıkra arasında, vekâlet savaşları bağlamında özellikle 2/1, 2/4, ve 2/7’de düzenlenen hükümler önem arz etmektedir.

BM Antlaşması'nın en temel ilkelerinden olan devletlerin egemen eşitliği madde 2/1'de ele alınıp şöyle düzenlenmiştir:

“Örgüt, tüm üyelerin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur” (Birleşmiş Milletler, 1945).

İlgili maddeye göre, Birleşmiş Milletler'e üye olan devletlerin siyasi, coğrafi veya ekonomik büyüklüklerine bakılmaksızın egemen eşitlik prensibi temelinde denk kabul edilmeleri kararlaştırılmıştır. Bu ilke gereği tüm devletler herhangi bir ayrıma gidilmeksizin uluslararası hukuktan kaynaklanan eşit hak ve yükümlülüklerle sahiptir. Bu madde, devletlere uluslararası hukuk açısından ve Birleşmiş Milletler önünde tam bir eşitlik sağlanacağı güvencesi sunmaktadır. Ayrıca, egemenlik kavramının doğası gereği devletler herhangi bir üst otoriteye bağlı kalmaksızın iç ve dış münasebetlerinde tam ve münhasır yetkilere sahip olacaklardır (Sur, 2019:118). Bu ilke, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun “jus cogens” nitelikteki kurallarına bir örnek olup, üstün nitelikte bir uluslararası hukuk kuralıdır (Reçber, 2016:86).

BM Antlaşması'nın uluslararası sistem içerisindeki en temel revizyonu uluslararası kuvvet kullanımını (savaş dahil) net bir şekilde sınırlandırması olmuştur. Bu haliyle, özellikle I. Dünya Savaşı öncesinde egemen devletlerin temel bir hakkı olan savaşa başvurma hakkı antlaşmanın 2/4 maddesi gereği net bir şekilde sınırlandırılmıştır. BM Antlaşması madde 2/4 şöyle düzenlenmiştir:

“Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar” (Kuran vd., 2014:4).

BM Antlaşması'nın 2/4 maddesi, “savaş” yerine daha kapsamlı bir ifade olan “kuvvet kullanma” terimini kullanarak, her türlü kuvvet kullanımını¹⁵ (savaş eşiğine erişmeyenler de dahil) yasaklamıştır. Bu madde, tüm BM üyelerini kapsar nitelikte olup, kuvvet kullanma tehdidini ve kuvvet kullanımını kesin bir şekilde yasaklamaktadır. Bu kural da günümüzde “jus cogens” nitelikte bir kural olarak kabul edilmiş ve uluslararası toplumda üstün nitelikli bir kurala dönüşmüştür. Bu nedenle, bu yasak, uluslararası toplumun tüm birimlerini (devletler) kapsar niteliktedir.

Ancak, ilgili metinde de vurgulandığı üzere bu madde yalnızca uluslararası ilişkilerdeki kuvvet kullanımına genel bir sınırlandırma getirmekte olup, iç savaş niteliğindeki kuvvet kullanımına herhangi bir atıfta bulunmamaktadır. Bu durum iç savaşlarda sıklıkla kullanılan vekâlet savaşlarına karşı herhangi bir yasağın bulunmadığı şeklinde yorumlanmakta ve dolayısıyla iç savaşlardaki silahlı gruplara sağlanan desteğin uluslararası hukuka aykırı olmayacağı (en azından BM Antlaşması madde 2/4'e) şeklinde yorumlanabilmektedir. Dahası, ilgili madde uluslararası hukukun en temel özneleri olan devletler için genel bir yasak ön görerek, devlet dışı silahlı grupların (ya da vekillerin) kuvvet kullanımına ilişkin herhangi bir düzenleme getirmemektedir (Blank, 2023:249).

BM Antlaşması'nın 2/4 maddesi kapsamında, bir devletin başka bir devlete karşı işgal ve bombalama gibi eylemleri doğrudan kuvvet (kinetik) kullanımı olarak değerlendirilmekte olup, bu eylemler bir başka devletin toprak bütünlüğü, siyasal bağımsızlığı ve Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmamaktadır. Bunun yanında, uluslararası hukuka göre, bir devletin doğrudan kendi eylemleri dışında vekil aktörler aracılığı ile kuvvet kullanması da bu kapsamda değerlendirilebilmektedir (Blank, 2023:250). Bu nedenle, uluslararası hukukta vekil aktörlere destek sağlayan devletlerin

¹⁵ Kuvvet kullanımının istisnaları BM Antlaşması'nın 42. ve 51. maddeleridir.

kuvvet kullanma yasağını ihlal ettikleri ve buna bağlı olarak sorumlu tutulabilecekleri düşünülmektedir. Bu durumda, vekil aktörler aracılığıyla gerçekleştirilen kuvvet kullanma eylemleri, saldırı suçu kapsamında değerlendirilmekte ve saldırıya uğramış devlete meşru müdafaa hakkı tanınmaktadır (Richemond-Barak, 2024:88-89). Bunlara ek olarak, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen 3314 ve 2625 sayılı kararlar, devletlerin vekil aktörler olarak nitelendirilebilecek silahlı gruplara destek sağlamalarını yasaklamaktadır. Bu hususta BM Genel Kurulu'nda kabul edilen 3314 sayılı karar metni Madde 3/g maddesi şöyle düzenlenmiştir:

“Bir Devlet tarafından veya bir Devlet adına diğer bir Devlete karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılması” saldırı fiili niteliğini taşımaktadır (BM Enformasyon Merkezi, 2002:2).

Benzer şekilde 2625 sayılı karar gereği: *“Her Devletin, diğer herhangi bir Devletin ülkesine akın düzenlemek üzere, düzenli kuvvetlerin veya paralı askerler de dahil, silahlı çetelerin örgütlenmesini yapmaktan veya örgütlemesini teşvik etmekten kaçınma görevi vardır. Her Devletin, diğer bir Devletteki bir iç savaşı veya terörist hareketlerini örgütlemekten, tahrik etmekten, onlara yardım etmekten veya bu hareketlere katılmaktan veya kendi ülkesinde böyle hareketlerin yapılmasına yönelik organize faaliyetlere (bu paragrafta zikredilen hareketler kuvvet kullanma tehdidi veya kuvvet kullanmayı içerdiği zaman) göz yummaktan kaçınma görevi vardır”* (BM Enformasyon Merkezi, 2007:3). 3314 ve 2625 sayılı kararlar BM Genel Kurulu kararlarının bağlayıcı nitelikte değil tavsiye niteliğinde olmasından dolayı uluslararası hukuk açısından bağlayıcı olmayacağı değerlendirilse de ilgili kararlarda vurgulanan meseleler devletlerin iç işlerine müdahale etmeme ve kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinden kaçınma ilkelerini muhafaza etmesi dolayısı ile uluslararası hukukta örf ve âdet niteliğine sahip kararlar olarak görülmektedirler. Bu açıdan değerlendirildiğinde, vekil aktörlerin desteklenmesi yoluyla egemen bir devletin iç işlerine müdahale etmeme ilkesi ihlal edileceği gibi bu tür fiillerin saldırı eylemi kapsamında değerlendirilmesi sebebi ile kuvvet kullanma hukukunun en temel kurallarının ihlal edileceği kabul edilmektedir (Caşın, 2019:239). Kaldı ki, bu tür eylemlerin uluslararası hukukta yerleşmiş kuralların ihlali olduğuna dair çokça mahkeme kararı da bulunmaktadır (Blank, 2023:250).

Nikaragua Davası'nda olduğu gibi, uluslararası hukuk açısından, bir devletin vekil aktörlere sağladığı eğitim ve donatım, o devletin vekil aktörler aracılığıyla gerçekleştirilen kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidi eylemleriyle ilişkilendirilebilmektedir (International Court of Justice, 1984:93-94). Buna rağmen, UAD ilgili davada BM Antlaşması madde 2/4'ün en ağır ihlalleri ile daha hafif ihlalleri arasında ayırım yapılması gerektiği kanaatine varmıştır (International Court of Justice, 1984:91). Bu durum vekil aktörler üzerinden sağlanan destek sonucu ortaya çıkan kuvvet kullanımının ya da kuvvet kullanma tehdidinin BM Antlaşması madde 2/4 kapsamındaki ağır ihlallerden biri olmadığı şeklinde yorumlanmaktadır. Teorik olarak, vekil aktörlerin desteklenmesi uluslararası hukuka aykırı görülmekle beraber, vekiller tarafından başlatılan savaşlar destekçi ülkelere atfedilememektedir. Bunun nedeni, vekil aktörlerin eylemlerinin silahlı saldırı eylemi için belirlenen eşige denk düşmemesidir. Bu eşigi sağlayacak düzeydeki bir saldırı durumunda ise asilin vekil üzerinde “etkin kontrol” sağlamış olması şartının arandığı daha önceki incelenen mahkeme kararları ile gösterilmiştir (Richemond-Barak, 2024:89).

BM Antlaşması'nın 2/1 maddesinde belirtilen devletlerin egemen eşitliği ilkesiyle uyumlu olarak, antlaşma egemen devletlerin iç işlerine müdahale edilmesini açıkça yasaklamaktadır. Bu hüküm, devletler arasındaki egemenlik ilkesinin korunmasını ve uluslararası ilişkilerde eşitliği sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, devletlerin iç işlerine müdahale edilmemesi, BM Antlaşması'nın temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmiş ve bu yolla uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu hususta antlaşmanın 2/7 maddesi şöyle düzenlenmiştir:

“İşbu antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler’e herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi, üyeleri de bu türden konuları işbu antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke VII. bölümde öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engelleyemez” (Kuran vd., 2014:181).

Bu madde kapsamında, devletlerin kendi iç egemenlik alanlarına müdahale edilmesinin, “yetkinin ülkeselliği” ilkesi¹⁶ gereği, ne BM ne de örgüt üyeleri için mümkün olmadığı açıkça ifade edilmiştir. UAD’ın Nikaragua davasında da vurguladığı üzere, ülkesel egemenlik, müdahale etmeme ve siyasi bağımsızlık hem uluslararası ilişkiler hem de uluslararası hukuk alanındaki en temel ilkeleri oluşturmaktadır. Mahkemeye göre, müdahale etmeme konusundaki psikolojik öge (opinio juris) ciddi bir pratik ile desteklenmiş dolayısıyla bu ilke uluslararası hukukta bir örf ve âdet niteliği kazanmıştır. Yine mahkemeye göre, doğrudan ya da dolaylı olarak bir devletin iç işlerine müdahale etmek uluslararası hukuk tarafından açıkça yasaklanmıştır. Ayrıca, muhalif grupları desteklemek için müdahale edilmesini mümkün kılan bir kuralın uluslararası hukukta mevcut olmadığı belirtilmiştir (International Court of Justice, 1984:96-99). Bu haliyle, ülkesel egemenliğe saygı, kuvvet kullanmama ve müdahale etmeme ilkeleri birbirleri ile örtüşen kavramlardır. Bu durumda, ABD’nin Eylül 1984’e kadar kontralara sağlamış olduğu destek, mahkeme tarafından, müdahale etmeme ilkesinin açık bir ihlali olarak görülmüştür (International Court of Justice, 1984:114-118). Genel olarak değerlendirildiğinde vekil aktörlere sağlanan destek egemen bir devletin iç işlerine müdahale olarak görülmekte bu durumun uluslararası hukukun esaslı bir ihlalini oluşturmaktadır.

SONUÇ

Uluslararası ilişkiler alanında oldukça eski uygulama örnekleri bulunan vekâlet savaşlarının günümüzde egemen devletlere kullanışlı araçlar sunduğu görülmektedir. Bu noktada, vekil aktörlerin desteklenmesinin ciddi birtakım avantajlarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlar arasında, vekil aktörlerin mahalli unsurlar olması dolayısıyla bu grupların fiziki ve siyasi manevra kabiliyetlerinin daha kuvvetli olması ve bunun sahadaki başarı ihtimalini arttırması, devletlerin ulusal ordularını yetkilendirme konusunda karşı karşıya kaldıkları ulusal ve uluslararası hukuki engeller, savaş karşıtı kamuoyunun ulusal ordu mensuplarının kaybı konusunda oldukça hassas olması, vekil aktörler ile kurulan ilişkinin resmi bir niteliğinin bulunmaması ve kolayca inkâr edilebilir olması gibi nedenler bulunmaktadır. Buna rağmen, vekâlet savaşlarının kontrolden çıkması halinde ciddi bir bölgesel ya da küresel savaşa neden olma ihtimalinin her zaman var olduğu bilinmektedir ki bu vekâlet savaşlarının en büyük dezavantajı olarak dikkat çekmektedir.

Tanımının yapılması konusunda yaşanan zorluklarının yanında vekâlet savaşlarının belli başlı unsurları barındırmasının bir zorunluluk olduğu da görülmektedir. Bu açıdan, vekâlet savaşları için asimetric güç dengesine dayanan bir ilişkinin varlığı

¹⁶ Yetkinin ülkeselliği, uluslararası hukuk alanında genel kabul görmektedir. Buna göre, uluslararası hukuk devlete sahip olduğu ülke sınırları içerisinde yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kullanma imkânı tanımaktadır (Caşın, 2019:239).

ile beraber doğrudan müdahalede bulunmamanın olmazsa olmaz olduğu açık bir gerçektir.

Yukarıda zikredilen avantajların yanında vekâlet savaşlarının uluslararası hukuk alanındaki dolaylı konumunun da ciddi bir avantaj sağladığı düşünülmektedir. Bu haliyle değerlendirildiğinde, uluslararası hukukun vekâlet savaşlarını bir nevi görmezden geldiği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak, uluslararası hukuk alanında düşük yoğunluklu savaş konusundaki uluslararası hukuk normlarının yeterli olgunluğa erişmediği görülmektedir. Bu durum, uluslararası hukukun devletler arası savaşı odak noktasına almasından kaynaklı olup, düşük yoğunluklu savaş yöntemlerinin daha cezbedici olduğu bir sistem yaratmıştır. Bu çalışmada da görüldüğü üzere devletlerin uluslararası sorumluluğu hukuku alanında bu tür vekil aktörlerin eylemlerinin egemen devlete isnadı oldukça nadir ve tutarsızca işletilmektedir. Dolayısıyla, asil aktörler vekillerin silahlı saldırı eylemlerinin failleri değil yalnızca destekçileri olarak algılanmaktadır. Uluslararası Adalet Divanı'nın Nikaragua ve Soykırım davalarında belirlemiş olduğu “etkin kontrol” eşiğinin devletlerin uluslararası sorumluluğu açısından oldukça yüksek bir standart ortaya koyduğu görülmüştür. Bu haliyle, sağladıkları desteği her durumda inkâr edebilme imkânı bulunan devletlerin uluslararası hukuk açısından sorumlu tutulabilmeleri pek olası görülmemektedir. Tadiç davasında Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin belirlemiş olduğu “genel kontrol” eşiği daha gerçekçi bir standart sağlamışsa da bu UAD tarafından Soykırım davasında açıkça reddedilmiş ve ciddi bir kafa karışıklığına neden olmuştur.

Vekâlet savaşları, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın temel amaç ve ilkelerine aykırılık teşkil ederek uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmekte, devletlerin egemenliği, egemen eşitlik ve kuvvet kullanma ya da kuvvet kullanma tehdidi gibi uluslararası hukukun “jus cogens” olarak kabul edilen üstün nitelikli normlarını ihlal etmektedir. Bununla birlikte, uluslararası hukuk alanında vekâlet savaşlarını doğrudan ele alan spesifik bir düzenleme bulunmaması, bu tür düşük yoğunluklu çatışma yöntemlerinin cazip olmasına imkân tanımaktadır. Bu açıdan bakıldığında, uluslararası hukukun temel odak noktası olan devletler arası savaşı ve belki de nükleer savaşı engelleyici bir araç olması sebebi ile uluslararası toplum ve uluslararası hukukun vekâlet savaşları konusundan uzak durma eğilimi gösterdiği düşünülmektedir.

ETİK BEYAN VE AÇIKLAMALAR

Etik Kurul Onay Bilgileri Beyanı

Çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen bir çalışmadır.

Yazar Katkı Oranı Beyanı

Çalışmanın tamamı sorumlu yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışmada potansiyel bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, F. (2018). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)* (24. Baskı). İstanbul: Kronik Kitap.
- Bar-Siman-Tov, Y. (1984). The Strategy of War by Proxy. *Cooperation and Conflict*, 19(4), 263-273.
- Birleşmiş Milletler. (1945). *Birleşmiş Milletler Antlaşması*. Erişim adresi: <https://turkiye.un.org/tr/33499-birlesmis-milletler-antlasmasi>, Erişim tarihi: 19.01.2025.
- Blank, L. R. (2024). *Arming Proxies: Ethical and Legal Dilemmas*. In: A. Moghadam, V. Rauta & M. Wyss (Eds.), *Routledge Handbook of Proxy Wars* (pp. 246-257). New York: Routledge.
- BM Enformasyon Merkezi. (2002). *Saldırı'nın (Tecavüzün) Tanımı: 3814 (XXIX) Sayılı Karar*. Erişim adresi: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020095336bm_31.pdf, Erişim tarihi: 02.08.2024.
- BM Enformasyon Merkezi. (2007). *Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Şartı'na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri*. Erişim adresi: https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_30.pdf, Erişim tarihi: 02.08.2024.
- Brown, S. (2016). Purposes and Pitfalls of War by Proxy: A Systemic Analysis. *Small Wars & Insurgencies*, 27(2), 243-257.
- Cassese, A. (2007). The Nicaragua and Tadić Tests Revisited in Light of the ICJ Judgment on Genocide in Bosnia. *European journal of international Law*, 18(4), 649-668.
- Caşın, M. H. (2020). *Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları* (2. Baskı). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Approaches* (3rd ed.). USA: SAGE Publications.
- De Soysa, I. (2017). Proxy Wars: Implications of Great-Power Rivalry for the Onset and Duration of Civil War. *The Oxford Research Encyclopedia of Politics*. 1-24.
- Demir, L. (2020). *Arap Baharı Sonrası İran Dış Politikasında Vekâlet Savaşları: Irak, Suriye ve Yemen* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Dunér, B. (1981). Proxy Intervention in Civil Wars. *Journal of Peace Research*, 18(4), 353-361.
- Evans, G. & Newnham, J. (2007). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü* (Çev. H. A. Utku). İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Fox, A. C. (2019). Conflict and the Need for a Theory of Proxy Warfare. *Journal of Strategic Security*, 12(1), 44-71.
- Fox, A. C. (2020). Five Models of Strategic Relationship in Proxy War. *Georgetown Security Studies Review*, 8(2), 50-58.
- Groh, T. L. (2019). *Proxy War: The Least Bad Option*. California: Stanford University Press.
- Hughes, G. A. (2014). Syria and the Perils of Proxy Warfare. *Small Wars & Insurgencies*, 25(3), 522-538.
- International Court of Justice (1984). *Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua V. USA)*. Erişim adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>, Erişim tarihi: 02.08.2024.
- International Court of Justice (2007). *Genocide Convention (Bosnia v. Serbia)*. Erişim adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>, Erişim tarihi: 02.08.2024.
- Kuran, S., Okur, D. A., Sarıbeyoğlu, M. & Günel, R. V. (2014). *Uluslararası Hukuk Temel Metinler*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Kurt, V. (2019). Arap İsyanları Sonrasında Ortadoğu'da Vekâlet Savaşları: Yemen Örneği. *International Journal of Political Science and Urban Studies*, 7(1), 307-326.
- Kutler, S. I. (2003). *Dictionary of American History* (3rd ed., Vol. 6). New York: The Gale Group.
- Loveman, C. (2002). Assessing the Phenomenon of Proxy Intervention. *Conflict, Security & Development*, 2(03), 29-48.
- Milliyet. (2000). *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (Cilt 23)*. İstanbul: Interpress Basın ve Yayıncılık.
- Mumford, A. (2013a). Proxy Warfare and the Future of Conflict. *The RUSI Journal*, 158(2), 40-46.

- Mumford, A. (2013b). *Proxy Warfare*. Cambridge: Polity Press.
- Oğuz, Ş. & Çelik, K. E. (2018). Conflict in Syria: Is It a Proxy Warfare? *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 44-69.
- Pazarcı, H. (2017). *Uluslararası Hukuk* (16. Baskı). Ankara: Turhan Kitapevi.
- Pektaş, U. (2024). Proxy War: An Attempt to Put a Retrospective and Ambiguous Concept into a Specific Framework. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 55, 47-65.
- Rauta, V. (2020). Framers, Founders, and Reformers: Three Generations of Proxy War Research. *Contemporary Security Policy*, 42(1), 1-22.
- Rauta, V. (2021). 'Proxy War'-A Reconceptualisation. *Civil Wars*, 23(1), 1-24.
- Reçber, K. (2016). *Uluslararası Hukuk* (2. Baskı). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Richemond-Barak, D. (2024). *International Law and Proxy Wars: A Critical Assessment*. In: A. Moghadam, V. Rauta & M. Wyss (Eds.), *Routledge Handbook of Proxy Wars* (pp. 85-99). New York: Routledge.
- Shaw, M. N. (2018). *Uluslararası Hukuk* (Çev. Y. Acer, İ. Kaya, M. T. Demirtepe & G. E. Şimşek). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Solmaz, T. (2023). Vekâlet Savaşlarında Yükselen Trend: Devlet Sponsorluğunda Olmayan Vekâlet Savaşı. *Diplomasi ve Strateji Dergisi*, 4(2), 147-189.
- Stone, G. D. (2010). *Proxy War: A Critical Examination of Superpower Indirect Conflict in Africa* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). University of Manitoba, Manitoba.
- Sur, M. (2019). *Uluslararası Hukukun Esasları* (13. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Towle, P. (2008). The Strategy of War by Proxy. *The RUSI Journal*, 153(3), 21-26.
- United Nations Office for Disarmament Affairs [UNODA] (n.d.). *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*. Erişim adresi: <https://treaties.unoda.org/t/npt>, Erişim tarihi: 01.08.2024.
- United Nations Office of Legal Affairs (2001). *Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*. Erişim adresi: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf, Erişim tarihi: 25.07.2024.
- Vité, S. (2009). Typology of Armed Conflicts in International Humanitarian Law: Legal Concepts and Actual Situations. *International Review of the Red Cross*, 91(873), 69-94.